

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН БИЛИМ БЕРҮҮ ЖАНА ИЛИМ
МИНИСТРЛИГИ
КЫРГЫЗ БИЛИМ БЕРҮҮ АКАДЕМИЯСЫ**

**КЫРГЫЗ ТИЛИНИН ПРОГРАММАСЫ
10-11-класстар**

**Окутуу кыргыз тилинде жүргүзүлгөн орто мектептер жана
гимназиялар үчүн**

Бишкек – 2018

Кыргыз тилинин программасынын өркүндөтүлгөн жаңы редакциясы Кыргыз билим берүү академиясынын Мамлекеттик, расмий жана чет тилдер лабораториясында иштелип чыкты.

Программаны түзүүчүлөр: [доцент А.Сапарбаев], п.и.д., профессор Б.Өмүралиев, профессор С.Үсөналиев, п.и.д. В.И.Мусаева, КРдин эмгек сиңирген мугалими Н.Абдесов, п.и.к., доцент Б.А.Абдухамидова. **Илимий редактор:** п.и.д., профессор С.К.Рысбаев

Кыргыз тилинин программасы. 5-9-класстар. Окутуу кыргыз тилинде жүргүзүлгөн орто мектептер жана гимназиялар үчүн. – 2018. – 77 б.

Бул программа Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн «Билим берүү жөнүндө», «Мамлекеттик тил жөнүндө» мыйзамдарын эске алуу менен Кыргыз Республикасынын билим берүү жана илим министрлиги тарабынан бекитилген *«Кыргыз тилин эне тил катары окутуунун предметтик стандартынын» (5-9-кл. 10-11-кл. 2014)* негизинде иштелип чыкты.

Программада кыргыз тилин эне тил катары окутуунун деңгээлин жогорулатып, натыйжалуулугун арттыруу максатында тилдик-грамматикалык материалдарды каражат катары колдонуу менен окуучулардын оозеки, жазуу кеп маданиятын калыптандыруучу практика түрүндөгү машыгуу, көнүгүүлөргө кеңири орун берилди. Эң башкысы «Кыргыз тилин эне тил катары окутуунун предметтик стандартындагы» эне тилин максатка ылайыктап, натыйжалуу окутуу үчүн кептик, тилдик жана маданий компетенттүүлүктөрдүн негизинде инсанга багыттап окутуп-үйрөтүүгө басым жасалып, ар бир класстын аягында аталган компетенттүүлүктөр боюнча окуучулар ээ боло турган окуп-үйрөнүүдөн күтүлүүчү натыйжалар сунушталды.

МАЗМУНУ

	I. ЖАЛПЫ ЖОБО	
	Түшүнүк кат.....	4
1.1.	Предметтин Базистик окуу пландагы орду	4
1.2.	Кыргыз тилин эне тили катары окутуунун максаты жана милдеттери	
1.3.	Кыргыз тили предмети боюнча базалык билим берүүнүн компетенттүүлүктөрү	5
	II. ПРЕДМЕТТИН МАЗМУНУ	
2.1.	Программадагы бөлүмдөрдү окутуудагы сааттардын катышы таблица менен	11
2.2.	Кыргыз тили программасынын түзүлүш принциптери, түзүлүшү, негизги мазмуну.....	13
	III. ОКУУ ПРОЦЕССИН УЮШТУРУУ ФОРМАЛАРЫ ЖАНА БААЛОО	
3.1.	Билим берүү процессин уюштуруу формалары	13
3.2.	Окуучулардын окуу ишмердүүлүктөрүн баалоонун критерийлери.	19
	IV. МАТЕРИАЛДЫК-ТЕХНИКАЛЫК КАМСЫЗДОО	
4.1.	Ресурстук камсыздоого коюлган талаптар	25
4.2.	Шыктандыруучу окуу чөйрөсүн түзүү	25

I. ЖАЛПЫ ЖОБО

ТҮШҮНҮК КАТ

Бул программа окуучулардын кыргыз тили предметинен ала турган билимдеринин мазмунун аныктаган жана окуучулардын даярдыгынын деңгээлин белгилеген нормативдик документ болуп эсептелет.

Окутуу кыргыз тилинде жүргүзүлгөн мектептердин 5-9-класстары үчүн кыргыз тилинин программасы (*мындан ары – программа*) төмөнкү расмий документтердин негизинде түзүлдү:

- Кыргыз Республикасынын «Билим берүү жөнүндөгү» мыйзамы. - Бишкек, 2003-ж.;
- Кыргыз Республикасынын жалпы орто билим берүүчү уюмдары үчүн Базистик окуу планы;
- «Кыргыз Республикасынын мектептеринде жалпы орто билим берүүнүн мамлекеттик стандартын бекитүү жөнүндөгү» Кыргыз Республикасынын өкмөтүнүн 2014-жылдын 21-июлундагы №403 Токтому;
- КРдин жалпы билим берүүчү мектептеринде кыргыз тили предметинин предметтик стандарты (2015-жыл);
- Кыргыз Республикасын 2013-2017-ж.ж. туруктуу өнүктүрүү багытындагы улуттук стратегиясы;
- Кыргыз Республикасын 2013-2017 ж.ж. туруктуу өнүктүрүү багытындагы улуттук стратегиясын ишке ашыруу боюнча Өкмөттүн программасы

1.1. Предметтин Базистик окуу планда алган орду

Базистик окуу планынын мамлекеттик компонентине ылайык, жалпы орто билим берүүнүн негизги жана жогорку баскычтарында кыргыз тили предметине төмөндөгүдөй окуу жүктөмү аныкталган:

к\№	Класстары	Жума бою	Жыл бою
1.	5-класс	4 сааттан	136 саат
2.	6-класс	4 сааттан	136 саат
3.	7-класс	3 сааттан	102 саат
4.	8-класс	3 сааттан	102 саат
5.	9-класс	2 сааттан	68 саат

1.2. Кыргыз тили предметинин максаты, милдеттери

Кыргыз тили – кыргыз элинин мамлекеттик тили, улуттук маданияттын эң жогорку формасы катары саналат. «Кыргыз тилин эне тил катары окутуунун предметтик стандартында» *кыргыз тилин эне тил катары мектептерде окутуунун максаты* бул - «окуучуларды кыргыз тилинин лексикалык-грамматикалык байлыгын оозеки жана жазуу кебинде активдүү колдоно билүүгө, кеп ишмердүүлүктөрүнүн бардык түрлөрүндөгү компетенттүүлүктөрүнө ээ болууга, кеп маданиятынын эрежелерин кебинде туура сактоого үйрөтүү» - деп көрсөтүлгөн.

5-9-класстарда кыргыз тилин окутуунун *жалпы милдеттери* (таанып-билүүчүлүк, жүрүм-турумдук, баалуулук) төмөнкүлөр:

Таанып-билүүчүлүк – окуучуну эне тилинин өз жашоо-турмушундагы, коомдогу, ишмердигиндеги орду менен маанисин так аныктап, билүүгө үйрөтүү менен эне тилин

дүйнөнү таанып-билүүнүн каражаты жана чындыкты чагылдыруунун, ошондой эле, башка окуу предметтери боюнча билим алуунун *куралы* катары колдонууга көнүктүрөт. Тил жана кеп, тил жана аң-сезим, тил жана ойлоо, тил жана маданият түшүнүктөрүнүн ажырагыс биримдигин жеткиликтүү түшүндүрөт. Кыргыз тилинин фонетикалык системасын лексико-фразеологиялык байлыгын, грамматикалык түзүлүшүн, орфографиялык, пунктуациялык жана орфоэпиялык эрежелерин практикалык негизде өздөштүрүп, өз кебинде колдонууга үйрөтөт. Окуучуну эне тилинин тил бирдиктеринин маанисин жана функцияларын толук аңдап билүүгө, эне тилиндеги кубулуштарды, фактыларды талдай алууга үйрөтүү менен оозеки жана жазуу кебиндеги кыргыз адабий тилинин нормаларын сактоого машыктырат.

Жүрүм-турумдук - окуучуну кеп ишмердүүлүгүнүн бардык түрлөрүн (угуу, окуу сүйлөө, жана жазуу) сүйлөшүү, баарлашуунун ар кандай чөйрөлөрүндөгү кептик жүрүм-турумдук маданиятын толук билүүгө жана колдонууга үйрөтөт. Ар кандай чөйрөдө жана тематикада оозеки-жазуу түрүндө сабаттуу сүйлөө-жазуу маданиятына үйрөтүү менен өзүнүн оозеки жана жазуу кебин өз алдынча текшере алууга, сын көз менен карап, аны дайыма өркүндөтүү жөндөмүнө ээ кылат.

Баалуулук - окуучуну эне тилин улуттук улуу дөөлөт, сыймык, маданият катары кабыл алып, аны тарыхый-руханий мурас деп таанып, аны менен сыймыктанууга, коргоого жана колдонууга көнүктүрөт. Эне тили аркылуу улуттук баалуулуктарды, жалпы адамзаттык рухий дөөлөттөрдү өздөштүрүүгө, барктап-баалоого үйрөтөт.

Ушундан улам, 5-9-класстарда кыргыз тилин эне тил катары окутуп-үйрөтүүнүн ***төмөнкүдөй негизги милдеттери*** сунуш кылынат:

- окуучуларга кыргыз тилинин фонетикалык системасын, анын сөздүк кору менен байлыгын, грамматикалык түзүлүшүн, орфографиялык жана орфоэпиялык нормалары менен эрежелерин теориялык негизде үйрөтүү;

- окуучулардын сөз байлыгын өстүрүү – кыргыз тилин окутуунун негизги милдеттеринин бири, кыргыз тилинин сөз курамы лексика бөлүмдөрү менен байланыштыруу. Мында окуучулардын сөз байлыгын өстүрүү максатында сөздөрдүн, түшүнүктөрдүн лексико-семантикалык маанисин талдоо, синонимдерин, антонимдерин аныктоо, фразеологиялык айкалыштардын маанилерин чечмелөө; тааныш эмес сөздөрдү пайдалана билүү, диалектилик, говордук сөздөрдү ыктуу пайдалана алуу жана алар аркылуу ж.б. көндүмдөрдү калыптандыруу. Бул багыттагы иштерди аткаруу аркылуу окуучулардын сөздүк корун байытууга, сөзгө сергек мамиле кылууга, кыргыз тилинин байлыгын оозеки жана жазуу кебинде активдүү пайдаланууга үйрөтүү;

- кыргыз тилинин фонетика, лексика, морфология, синтаксис бөлүмдөрү тыгыз байланышуу өтүлөт. Мында сөздөрдөн сүйлөм түзө билүү, сөздөрдүн жана сүйлөмдөрдүн өз ара байланыштуу жолдорун өркүндөтүү, сөздөрдүн, сөз айкаштарынын, фразеологиялык айкалыштардын сүйлөм ичинде ордун, аткарган синтаксистик кызматын билүү жана алар боюнча жүргүзүлгөн машыгуу иштери аркылуу окуучуларды текст түзүүгө алдын ала даярдоо;

- байланыштуу кеп боюнча сабактарда окуучуларды ойду оозеки жана жазуу түрүндө эркин, логикалык ырааттуулукта байланыштуу, сабаттуу туюнта билүүгө үйрөтүү; алардын кеп түшүнүктөрүн өздөштүрүүгө, текст түзүү жана өркүндөтө билүүгө машыктыруу. Байланыштуу кептин темаларын фонетика, лексика, морфология, синтаксис, сөз жасоо, орфография бөлүмдөрү менен тыгыз биримдикте окутуу;

- кыргыз тилин терең урматтап, аны менен сыймыктанууга, анын тазалыгын, адабий нормативдүүлүгүн сактоого, андагы каражаттарды билгичтик, сезимталдуулук менен колдоно билүүгө шыктандыруу жана тарбиялоо; окуучуларды тилдин коомдук көрүнүш экендиги, коомдогу ролу, социалдык мааниси, анын өнүгүш мыйзам ченемдүүлүктөрү, анын ичинде кыргыз тилинин азыркы коомдогу орду жана өнүгүш багыттары тилдик өнүгүүнүн тарыхый шарттары, факторлору жөнүндөгү түшүнүктөргө ээ кылуу;

- окуучуларга тил, анын системалуулугу жана кеп жөнүндө зарыл болгон билимдерди берүү менен алардын оозеки жана жазуу кептериндеги орфографиялык жана стилистикалык нормалардын сакталышына өзгөчө көңүл бөлүп, кетирилген каталарды кетирбөөгө көнүктүрүү жана машыккандыктарын калыптандыруу;

- өз ойлорун орфоэпиялык нормалардын негизинде туура, так айтууга, ар түрдүү стилдеги тексттерди көркөм окуй алууга үйрөтүү;

- кептин, стилдин ар кандай түрлөрүнө мүнөздүү болгон тил каражаттарын бири-биринен айырмалай алууга, текст түзүүдө кетирилген кемчиликтерди таба билүүгө жана аларды түзөтүүнүн жолдорун, ыкмаларын колдоно алууга машыктыруу жана ага калыптандыруу;

- текст түзүүдө ага катышкан сүйлөмдөрдүн мазмунун айтылып жаткан ойдун негизине карата туура багытоо менен, алардын (сүйлөмдөрдүн ортосундагы ойдун логикалуу өнүгүшүн, сүйлөмдөрдүн өз ара ички жана тышкы байланыштарынын стилдик нормаларын так сактоого көнүктүрүү);

- адабий тилдин нормаларын билгичтик менен өздөштүрүү, сөз байлыгын арттыруу, тилдин синонимдик катарларын, анын көркөм каражаттарын, өтмө маанилүү жана эмоционалдуу-экспрессивдүү пикир алышуунун баардык формаларында туура колдоно билүү менен окуучулардын логикалык ой жүгүртүүсүн өнүктүрүүгө жетишүү;

- интерактивдүү окутуу, проблемалуу окутуу, сынчыл ой жүгүртүү жана башка алдыңкы методикалык ыкмаларды пайдалануу.

1.3. Кыргыз тили предмети боюнча базалык билим берүүнүн компетенттүүлүктөрү

Кыргыз тилин окутуудагы компетенттүүлүктөрдү аныктоодо кептик-ой жүгүртүүчүлүк ишмердүүлүктү эске алуу зарыл. Ал төмөнкү фазаларга ээ:

- мотив – максат – багыт алуу – пландаштыруу – ишке ашыруу – текшерүү;
- кептик ишмердүүлүк мезгилинде сүйлөөчүнүн грамматикасы жана угуучунун грамматикасы колдонулат;

- адамдын кеби анын дүйнө таанымын жана маданий деңгээлин чагылдырат.

Мына ушуга байланыштуу 5-9-класстарда кыргыз тилин эне тил катары окутуунун төмөнкүдөй компетенттүүлүктөрү белгиленди:

- ✚ *тилдик компетенттүүлүк* – тилдин системасына ээ болуу, тактап айтканда, тилдин курулушу, тилдик нормалар, анын ичинде орфографиялык жана пунктуациялык;

- ✚ *кептик компетенттүүлүк* – кептик кырдаалдар жана тилдик нормаларга ылайык коммуникация ишке ашырылат, өзүнүн кептик мүмкүнчүлүктөрүн өркүндөтөт жана сөздүк корун байытат.

- ✚ *маданий компетенттүүлүк* – тилдин улуттук-маданий өзгөчөлүгүн эске алуу менен диалог жүргүзө билүүсү.

Тилдик компетенттүүлүккө ээ болуу бул – бүтүрүүчүнүн тилдин жеке жана жалпы закондорун чагылдыруучу эрежелер боюнча билимге ээ болуп, лингвистикалык маалыматтарды чечмелеп, аналитикалык ой жүгүртүү көндүмдөрүнө ээ болот:

- тилдик бирдиктерди, тилдин системасындагы функциялары жана тексттеги ролу менен байланышта түшүнөт;

- лингвистикалык бирдиктерди, функциялары, маанилери жана стилдери боюнча топтоштурат;

- тилдик бирдиктердин синонимдештигин, структурасы, семантикасы жана стили боюнча айырмалайт;

- кептин оозеки жана жазуу формаларынын өзгөчөлүктөрүн айырмалайт;

- каралган орфограммалардын көлөмүнө жана пунктуациялык эрежелерге ылайык орфографиялык жана пунктуациялык көндүмдөргө ээ болот.

Кептик компетенттүүлүккө ээ болуу – бул мектеп бүтүрүүчүсү (сүйлөөчү же угуучу) коммуникативдик милдеттерди аныктоого, тилди пикир алышуунун ар кыл кырдаалдарында оозеки жана жазуу формасында пайдаланууга, өзүнүн сөздүк корун байытуу менен кептик мүмкүнчүлүктөрүн кеңейтүүгө жөндөмдүүлүгү:

- карым-катнаштын (коммуникациянын) максатына ылайык кептин предметин жана темасын түшүнөт жана белгилейт;
- тексттеги биринчи жана экинчи маалыматтарды бөлүп көрсөтүп, аларды чындык менен салыштырат;
- коммуникативдик мазмунуна ылайык тексттердин функционалдык-семантикалык типтерин, кептин ар кыл жанрындагы жана стилиндеги тексттерди айырмалайт жана пайдалана алат.
- адабий тилдин (стилдердин) нормаларына, пикир алышуунун максатына (кептик кырдаалдарга) ылайык текст түзөт;
- текстти ар кыл стилдик режимдерге (бир стилдеги текстти экинчи стилге айландыруу), түрдүү эмоционалдык жагдайларга (тондорго) ылайыктап кайрадан түзөт.

Маданий компетенттүүлүккө ээ болуу – бул мектеп бүтүрүүчүсү пикир алышууга катышуу менен социалдык кептик жана тарыхый-маданий кырдаалды эске алууга жөндөмдүүлүгү:

- коомдо жүрүм-турумдун нормаларына ылайык баарлашуунун катышуучусунун социалдык ролун өзүнө кабыл алат;
- элдин маданий мурасынын маанилүү бөлүгү катары тилге жекече мамилесин билдирет;
- кеп маданиятынын эрежелерине ээ болот.

10-КЛАСС

(жумасына 2 сааттан, жыл бою 68 саат)

ТИЛДИН ЧЫГЫШЫ ЖАНА ӨНҮГҮШҮ (1 саат)

Байланыштуу кеп (15 саат)

Кептин түрлөрү

Кептин түрлөрү жана кептин стилдеринин карым-катнашы; ой жүгүртүү менен илимий стилдин карым катнашын аныктоо 1с.

Публицистикалык стилдеги тексттен баяндоо жана ой жүгүртүү кебинин элементтерин таап, алардын публицистикалык стиль менен карым-катнашын аныктоо 1с.

Кептин түрлөрү боюнча машыгуу иштери:

- берилген илимий стилдеги тексттен ой жүгүртүү кебинин элементтерин таап, алардын публицистикалык стиль менен карым-катнашын аныктоо.

- публицистикалык стилдеги тексттен баяндоо жана ой жүгүртүү кебинин элементтерин таап, алардын публицистикалык стиль менен карым-катнашын аныктоо 1с.

Кептин стилдери

Кептин стилдери боюнча билимин системалаштыруу жана жалпылаштыруу 1с.

Кептин стилдеринин стилдик белгилери боюнча өз ара карым-катнашы 1с.

Расмий иш кагаздары. *Программа. Устав 1с.*

Илимий стилде аткарылуучу практикалык иштерге түшүнүк 1с.

Реферат 1с.

Конспект 1с

Цитата 1с..

Публицистикалык стилде аткарылуучу практикалык иштер тууралуу түшүнүк 1с.

Интервью 1с.

Репортаж 1с.

Кептин стилдери боюнча машыгуу иштери:

- Кептин стилдеринде тил кражаттарынын колдонулушу жана кептин берилиши (сүрөттөө, баяндоо, ой жүгүртүү) боюнча жалпылыктары жана айырмачылыктарын өздөштүрүү аркылуу аларды бири-биринен ажырата алууга машыктыруу;

- атайын бланкалардын жана үйрөтүлгөн үлгүлрөрдүн негизинде расмий эмес иш кагаздарына тиешелүү материалдарга болгон окуучулардын билимин жана машыккандыгын өнүктүрүү;

- мурда өздөштүрүлгөн же даяр үлгүнүн негизинде белгилүү багыт боюнча кыскача программа жазууга көнүктүрүү;

- илимий стилде аткарылуучу практикалык иштер: тигил же бул предметке же темага байланыштуу окуган китепти же илимий эмгекти конспектилеп жаза билүүгө, реферат жаза алууга, цитаталарды туура пайдалана алууга үйрөтүү;

- публицистикалык стилде аткарыла турган практикалык иштер: газета-журналдардагы жарыяланган баяндоо репортажы менен окуучуларды тааныштырып, алардын үлгүсүндө өз алдынча, мисалы, жаңы окуу жылынын башталышы же аякташына, майрамдык күндөргө, мааракелик кечелерге байланыштуу темаларда оозеки жана жазуу жүзүндө репортаж даярдатып көнүктүрүү;

- коомдук-саясий ишмерлерден, көрүнүктүү окумуштуулардан, таланттуу адамдардан алынган интервьюлар менен тааныштыруу (газеттик жана журналдык материалдардын негизинде);

- окуучулардын өздөрүн журналисттик жана интервью берүүчүнүн ролуна коюп, оозеки маек уютуруп жана жаздырып такшалтуу;

- окуучуларды журналист-кабарчынын (радионун, газетанын) ролуна коюп, тема берип, сүрөттөө жана баяндоо репортажын жаздырып көнүктүрүү 2с.

Байланыштуу кеп боюнча дил баяндар

- моралдык-этикалык темада ой жүгүртүү дил баяны. Мисалы, «Маданияттуулук деген эмне?», «Келечек жаштарга таандык», «Менин идеалым», «Манасчылар - кылымдарга салынган көпүрөлөр», «Кылым кыйырындагы кыргыз жаштары: базар, билим жана ыйман», «Кайдасың, кайрымдуулук», «Улуттук салт – эскилик жанга жаңылык» ж.б.

Коомдук-саясий темадагы ой жүгүртүү дил баяны.

Мисалы, «Улуттук аң-сезим жана эмгек», «Ата Журтумду коргоо – ыйык милдетим», «Эмгегим, өмүрүм Ата Журтума арналат», «Кыргызстан – эгемендүү мамлекет», «Эне тилим – менин дилим», «Менин сүйгөн кесибибим», «Кыргызстан – адам укугун урматтаган өлкө», «Эркиндик – Манас көтөргөн улуттун желеги», «Кыргыз тарыхындагы мен идеал туткан инсан».

ФОНЕТИКА, ОРФОГРАФИЯ, ОРФОЭПИЯ ЖАНА КЕП МАДАНИЯТЫ

(12 саат)

Фонема жөнүндө түшүнүк 1с.

Үнсүз тыбыштардын жасалуу ордуна карай бөлүнүшү: уччулдар, орточулдар, түпчүлдөр, кош эринчилдер, эрин тишчилдер 1с.

Үнсүздөрдүн жасалуу ыгына карай бөлүнүшү: жарылма, жылчыкчыл, мурунчул, капталчыл, дирилдеме 1с.

Үндөштүк мыйзамы (сингармонизм) жөнүндө түшүнүк 1с.

Бир сөз ичинде үндүүлөрдүн алга карай ээрчип үндөшүүлөрү (*мал+чы, кой+чу, тигүү+чу*); Бир сөз ичинде үнсүздөрдүн алга карай окшошуп өзгөрүүсү (*нан+га, таш+ка, завод+дор, ат+тар*); Бир сөз ичинде үнсүздөрдүн (*н, з, ч*) артка карай өзгөрүлүп айтылышы, алардын жазылышы (*тузсуз – туссуз, жыгаччы – жыгаишчы, түнку – түңкү*) 1с.

К, п тыбыштарынын бир сөз ичинде үндүүлөрдүн таасири менен *з, б* тыбыштарына өтүшү (*сап – сабы, тарак – тарагым*) 1с.

Эки сөз аралыгында үндүүлөрдүн түшүрүлүп айтылышы жана жазылышы (*карала-кара ала, торжорго-тору жорго*); Эки сөз аралыгында үнсүз тыбыштардын алга карай (*жаз гелди – жаз келди, агүй – ак үй, алыптер – алып бер*) жана артка карай (*тоб ойноду – топ ойноду, ас сүйлө – аз сүйлө*) окшошуп өзгөрүүсү жан алардын жазылышы 1с.

Кыргыз тилиндеги сөздөрдө басымдын колдонулушу 1с.

Кеп маданияты 1с.

Үйрөтүүчү жана текшерүүчү жазуу жумуштары 2с.

Орфоэпиялык жана орфографиялык талдоо 1с.

ЛЕКСИКА ЖАНА КЕП МАДАНИЯТЫ (18 саат)

(Кеңейтип, тереңдетип маалымат берүү)

Сөздөрдүн көп маанилүүлүгү жана алардын пайда болуу жолдору 1с.

Сөздүн түз жана өтмө маанилери жана алардын түрлөрү: метафора, метонимия, синекдоха 1с.

Омонимдер, алардын пайда болуу жолдору 1с.

Омоним менен көп маанилүү сөздөрдү окшоштугу, айырмачылыгы 1с.

Синонимдер, алардын түрлөрү (толук синонимдер, толук эмес синонимдер, контексттик синонимдер), пайда болуу жолдору 2с.

Антонимдер, алардын түрлөрү 1с.

Табу жана эвфемизмдер 1с.

Кыргыз лексикасындагы пассивдүү сөз катмарлары, эскирген сөздөр, алардын түрлөрү: архаизмдер, историзмдер, алардын жалпылыктары, айырмачылыктары 2с.

Неологизмдер, алардын пайда болушу, активдүү сөз байлыгына айланышы 2с.

Кыргыз адабий тили жана жергиликтүү диалектилери боюнча жалпы маалымат. Кыргыз диалектилериндеги жергиликтүү тилдик өзгөчөлүктөр (фонетикалык, лексикалык, морфологиялык) 1с.

Кыргыз аномастикасы, анын колдонулушу 1с.

Кеп маданияты. Өтмө маанидеги сөздөрдүн метонимия, метафора жана синекдоханын оозеки сүйлөшүүнүн жана көркөм стилдерине мүнөздүүлүгү. Сөздүн тике маанисине караганда ошол маанини туюндурган өтмө маанинин көркөм стилиндеги өзгөчөлүгү. Синоним жана антоним сөздөрүн, алардын түрлөрүн кептин ар кыл түрлөрүнө стилдик ыкма менен колдонулушу. Лексиканын пассивдүү катмарларынын – эскирген сөздөр жана жаңы сөздөрдүн, лексикалык диалектизмдердин кептик көркөм стилинде колдонулуш зарылдыгы 1с.

Үйрөтүүчү жана текшерүүчү жазуу жумуштары 2с.

Сөздөрдүн маанилери боюнча талдоо жүргүзүү 1с.

Предмет аралык байланыш. Көркөм адабий чыгармалардан өтмө мааниде колдонулган сөздөрдү таап, анын ордуна түз маанидегисин коюп салыштыруу аркылуу алардын ортосундагы стилдик айырмачылыктарды байкоо. Көркөм адабий тексттерден эскирген сөздөрдү жана лексикалык диалектизмдерди таап, алардын мурунку жана адабий тилдеги маанилерин аныктоо, колдонулуш себептерин ачып көрсөтүү.

МОРФОЛОГИЯ ЖАНА КЕП МАДАНИЯТЫ (8 саат)

Этиштин татаал формалары, алардын мүнөздүү белгилери 1с.

Этиштин татаал формаларынын жасалышы; 1) этиштин айкашуусу аркылуу жасалган татаал формалар, алардын маанилик топтору кыймыл-аракеттин өнүгүш баскычын (башталышын, өтүү процессин, аякталышын) билдирүүчү татаал формалар жана алардын жасалышы; кыймыл-аракеттин кандайча өтүшү (жасалма мүнөздө экендигин, аз жерден ишке ашпай калгандыгын, чектелгендигин, созулушун, күчөтүлүшүн, ишке ашырууга даяр экендигин) сыпаттап көрсөтүүчү татаал формалар, алардын жасалышы 1с.

2) атооч сөздөр менен этиштердин айкашуусу аркылуу жасалган татаал формалар 1с.

3) этиш менен; *жен, эле, бекен, бейт* деген сыяктуу жардамчы сөздөр аркылуу жасалган татаал формалар 1с.

Кеп маданияты. Этиштин татаал формаларынын тутумундагы негизги этиштеги чакчыл мүчөлөрдү, жардамчы этиштерди өз ара алмаштыруунун мүмкүнчүлүгүнө, алардан чыккан натыйжаларга байкоо жүргүзүү (мисалы, *айта сал, айтып сал, айтып жибер, айтып тапта ж.б.*). Этиштин татаал формаларынын жасалышы боюнча өз ара салыштыруу аркылуу, алардын маанилик өзгөчөлүктөрүн аныктоо 1с.

Үйрөтүүчү жана текшерүүчү жазуу жумуштары 2с.

Этиштин татаал формалары боюнча талдоо 1с.

Предмет аралык байланыш. Көркөм чыгармалардын тексттеринен этиштин татаал формаларын таап, алардын кыймыл-аракеттин ар кандай кырдаалдарын сүрөттөөдөгү ролун аныктоо.

СИНТАКСИС ЖАНА КЕП МАДАНИЯТЫ (6 саат)

Жөнөкөй сүйлөмдүн синтаксиси

Баш мүчөлөрдүн арасына сызыкчанын коюлушу. Сүйлөмдүн баш мүчөлөрүнүн ээрчишүү нормалары: толук ээрчишүү, грамматикалык жактан жана мааниси боюнча ээрчиши 1с.

Татаал сүйлөмдүн синтаксиси 1с.

Тең жана багыныңкы байланыштагы татаал сүйлөмдүн грамматикалык түзүлүшүнү боюнча айырмачылыктары. Татаал сүйлөмдүн тутумундагы жөнөкөй сүйлөмдүн арасына коюлуучу тыныш белгилер 1с.

Кеп маданияты 1с.

Үйрөтүүчү жана текшерүүчү жазуу жумуштары 1с.

Жөнөкөй сүйлөмдүн синтаксиси боюнча талдоо 1с.

10 - класста өтүлгөн материалдарды бекемдөө жана бышыктоо (4 саат)

Үндүү, үнсүз тыбыштардын бир сөз ичинде жана эки сөз аралыгында тыбыштардын өз ара таасири аркылуу алга же артка ээрчип айтылышы жана жазылышы 2с.

Өтмө маанилүү сөздөрдүн түрлөрү: метафора, метонимия, синекдоха 1с.

Этиштин татаал формаларынын жасалышы: этиштердин өз ара айкашуусу: атооч сөздөр менен этиштердин айкашуусу аркылуу; этиш менен *экен, эле, бекен, бейм* деген сыяктуу жардамчы этиштердин келүүсү аркылуу 1с.

10 – классты аяктаганда окуучулар ээ боло турган компетенттүүлүктөр

Жыл аягында окуучулар төмөнкүдөй билимдерге жана билгичтиктерге ээ болуулары керек:

Үнсүздөрдүн жасалуу ордуна жана жасалуу ыгына карай бөлүнүшү, ар бир топко кирүүчү үнсүздөрдү бири-биринен так ажырата алуу.

Кыргыз тилиндеги үндөштүк законуна ылайык уңгунун акыркы муунундагы үндүүгө карата мүчөдөгү үндүүлөрдүн эрин жана тил күүсү боюнча; эрчишүүсүн, эки сөз

аралыгында үндүүлөрдүн түшүрүлүп айтылышын жана жазылышын орфографиялык жана орфоэпиялык нормалардын негизинде туура өздөштүрүү.

Үнсүздөрдүн бир сөз ичинде алга карай окшошуп өзгөрүүсүн, алардын бир сөз ичинде, сөз аралыгында тыбыштардын таасири аркылуу алга, артка окшошуп айтылышын жана жазылышын билүү.

Өтмө маанилүү сөздөрдүн түрлөрүн (метафора, метонимия, синекдоха), алардын пайда болуу негиздерин, ага байланыштуу бири-биринен айырмалануучу маанилик бөтөнчөлүктү ажырата алуу.

Сөздөрдүн көп маанилүүлүгүн, пайда болуу жолдорун жана көп маанилүү сөз менен омонимдин өз ара жалпылыгын жана айырмачылыгын аныктай алуу.

Омоним, синоним, антоним сөздөрдүн түрлөрүн, пайда болуу булактарын өз-өзүнчө туура өздөштүрүү менен, алардын текст түзүүдө көркөм стилдик ыкма катары ылайыктуу колдоно билүү.

Кыргыз лексикасында колдонулушу боюнча пассивдүү сөз катмарлары деп эсептелинген историзм, архаизм сөздөр жана неологизмдерди, лексикалык диалектизмдерди өз ара да, лексиканын башка активдүү катмарларынан да айырмалай алуу, алардын кандай маанилерди билдире тургандыгын жана кептин стилдерине колдонулуш зарылдыгын түшүнүү.

Этиштин татаал формаларынын жасалыш жолдорун бири-биринен айырмалай алуу, этиштердин айкашуусу аркылуу жасалган татаал формаларынын теориялык негиздерин үйрөнүү жана ал аркылуу практикалык жактан колдоно билүүгө жетишүү.

Жөнөкөй жана татаал сүйлөмдөрдүн синтаксисине коюлуучу тыныш белгилердин эрежелерин бири-биринен так ажырата билүү жана ошол эрежелердин негизинде коюлуучу белгилерди практикада туура колдоно алуу.

11-КЛАСС

(жумасына 3 сааттан, жыл бою 102 саат)

Кыргыз адабий тилинин өнүгүүсү жана калыптануусу (1 саат)

Окуучулардын 10-класста алган билимдерин эске салуу жана бышыктоо (17 саат)

Үндүү жана үнсүз тыбыштардын бир сөз ичинде алга жана артка карай ээрчип үндөшүүсү жана окшоштуп өзгөрүүсү 1 с.

Фонетика бөлүмү боюнча кайталоо жана машыгуу 2 с.

Сөздөрдүн көп маанилүүлүгү жана алардын пайда болуу жолдору 1 с.

Лексика боюнча кайталоо жана машыгуу 2 с

Этиштердин айкашуусу аркылуу жасалган татаал формалардын маанилик топтору жана алардын жасалышы 1 с.

Морфология боюнча кайталоо жана машыгуу 4 с.

Цитата жана диалог түрүндөгү тике сөздөр, алардын колдонулушундагы жана тыныш белгилериндеги айырмачылыктары 1 с.

Синтаксис боюнча кайталоо жана машыгуу 4 с.

Адабий жазма тил менен оозеки кептин байланышы жана айырмасы 1 с.

Байланыштуу кеп (23 саат)

(5-10-класстарда «Байланыштуу кеп» боюнча өтүлгөн материалдарды системалаштыруу жана жалпылаштыруу)

Кептин түрлөрү

Кептин стилдери боюнча билимин системалаштыруу жана жалпылаштыруу 1 с.

Иш кагаздарын түзүү боюнча машыгуу 1 с.

Кептин түрлөрү жана кептин стилдеринин карым-катнашы (кептин ой жүгүртүү түрү менен илимий жана публицистикалык стилдердин байланышы) 1 с.

Кептин түрлөрү боюнча машыгуу 1 с.

Кептин түрлөрү боюнча машыгуу иштери:

- илимий стилдеги тексттен ой жүгүртүү кебинин элементтерин таап, алардын өз ара карым-катнашын далилдөө, тандоо, аныктоо 2 с.

Кептин стилдери

Расмий жана расмий эмес иш кагаздары боюнча билимдерин системалаштыруу жана жалпылаштыруу 2 с.

Публицистикалык стилде аткарылуучу практикалык иштер тууралуу түшүнүк 1 с

Портреттик очерк 2 с.

Макала 2 с.

Илимий стилде аткарылуучу практикалык иштер жөнүндө түшүнүк 1 с.

Библиография 1 с

Конспект 1 с.

Реферат 1 с.

Кептин стилдери боюнча машыгуу иштери:

- газета-журналдарга жарыяланган ишкер адамдар, чыгармачыл инсандар жөнүндө портреттик очерктер менен тааныштыруу;

- окуучуларды атайын тапшырма менен журналист-кабарчы катары портреттик очерк жазууга же изилдеп макала жазууга машыктыруу;
- газетага макала жазууга үйрөтүү (мектеп турмушу, айылдагы өзгөрүштөр, окуучулардын айыл-чарбасына жардамы, спорттук мелдештеги ийгиликтер ж.б. кабарлар) 2 с.

Оозеки жана жазуу стили. Сүйлөмдөрдү толуктоо боюнча машыгуу 4 с.

Байланыштуу кеп боюнча дил баяндар

«Кыргызстан – эгемендүү мамлекет», «Жер байлыгы – эл байлыгы». «Эне тилим – эне сүтүм», «Мен ким болгум келет?», «Канткенде адам уулу адам болот?», «Талантына таазим кылам» (акын же жазуучу жөнүндө), «Туулуп-өскөн айылымдын тарыхы», «Таңшыган обон», «Биймандуулукту мен кандай түшүнөм?», «Арал трагедиясы Ала-Тоодон башталат», «Кыргызстандын экономикасын кантип көтөрөбүз?» «Акыркы конгуроо – чоң турмушка чакырык», «Баңгилик – улутубузга жат көрүнүш», «Эл аралык терроризм менин жүрөгүмдү неге жаралады?» деген сыяктуу темаларда ой жүгүртүү дил баянын жаздыруу талапка ылайык.

Текст, анын мүнөздүү белгилери. Текстти талдоо. Текстти окуу жана анын мазмунун түшүнүү боюнча (текст боюнча берилген суроолорго жооп берүү) машыгуу 4 с.

Кыргыз эли колдонгон жазуулар: Орхон-Енисей, араб, латын, орус жазуулары (3 саат)

Фразеология жана кеп маданияты (12 саат)

Фразеологизмдер жана алардын мүнөздүү белгилери 1 с.

Фразеологизмдердин өз ара бөлүнүшү (фразеологиялык айкаштар, фразеологиялык ширелүүлөр, фразеологиялык бирдиктер) 2 с.

Фразеологизмдердин макал-лакаптар менен карым-катышы жана айырмасы 2 с.

Кеп маданияты. Фразеологизмдердин кептин көркөм стилине мүнөздүүлүгү. Алардын кепте колдонулушу – өзгөртүүсүз колдонуу, өзгөртүү менен колдонуу, бир же бир нече түгөйүн (компоненттерин) түшүрүп колдонуу, бир же бир нече сөздү кошуп колдонуу. Жогорку колдонуулардан чыккан маанилик – стилдик натыйжалар 1 с.

Фразеологизмдердин жеке сөз менен синонимдик катышты түзүшү, алардын кошумча маанилериндеги өзгөчөлүктөр 2 с.

Фразеологиялык талдоо 2 с.

Көркөм чыгармалардын тексттеринен фразеологизмдердин колдонулушуна, алардын маани жактан өзгөчөлүктөрүнө, түгөйлөрүнүн өзгөрүүгө учураган жана учурабаган формаларына байкоо жүргүзүү.

Үйрөтүүчү жана текшерүүчү жазуу жумуштары 2 с.

Кыргыз лексикасынын баюу жолдору жана кеп маданияты (19 саат)

Кыргыз тилинин лексикасынын байышынын негизги багыттары, жолдору (булактары) 1 с.

1. Кыргыз тилинин лексикасынын байышынын ички булактары: морфологиялык (аффиксиялык) жол аркылуу (**-ым** мүчөсү аркылуу: *бас-ым, чеч-им; -ма* мүчөсү аркылуу; *теңде-ме, чыгар-ма*) 1 с.

Синтаксистик жол аркылуу (басма сөз, өндүрүш тармагы, жарыш сөз, окуу китеби), семантикалык жол аркылуу (уңгу – бир нерсенин түпкү бөлүгү, негизи, уңгу – сөздүн маани берүүчү бөлүгү; тамыр – өсүмдүктүн жер алдындагы негизги бөлүгү, тамыр – радикалдын алдындагы туюнтма) баюусу 1 с.

Которуу жолу аркылуу (калькалоо), анын мүнөзүнө карай толук жана толук эмес которуу болуп бөлүнүшү (*красный уголок – кызыл бурч, спортивная площадка – спорттук аянтча*) 1 с.

Диалектилик-лексикалык сөз байлыктарынан туура пайдалануу аркылуу (*гозо, гозоная, чигит, косек, гүлдесте*) баюусу 1 с.

2. Кыргыз тилинин лексикасынын байышынын тышкы булактары (башка тилдерден кабыл алынган сөздөр) 1 с.

Орус тилинен кирген жана орус тилинен кабыл алынган сөздөр, алардын тематикалык жана фонетикалык өзгөчөлүгүнө карата. Октябрь революциясынан кийин кабыл алынган сөздөр болуп бөлүнүшү 1 с.

Араб тилинен кабыл алынган сөздөр 1 с.

Иран-фарс тилинен кабыл алынган сөздөр 1 с.

Монгол тилинен кабыл алынган сөздөр 1 с.

Кеп маданияты. Кыргыз тилинин лексикасында ички булактар аркылуу пада болгон сөздөрдүн, негизинен, терминдин же терминдик маанидеги сөздөр экендиги алардын кептин илимий стилине мүнөздүүлүгү, стилдик ар тараптуулугу.

Кыргызча-орусча сөздүктү пайдалануу аркылуу башка тилдерден кабыл алынган сөздөрдү өздөштүрүү жана алардын кыргыздын төл сөздөрү менен синонимдештигин аныктоо 1 с.

Берилген белги боюнча түшүнүктөрдү салыштыруу; бүтүн менен бөлүктүн катышын аныктоо (окшоштуктар) боюнча машыгуу 4 саат

Кыргыз лексикасынын баюу жолдору боюнча талдоолор 1 с.

Үйрөтүүчү жана текшерүүчү жазуу жумуштары 3 с.

Предмет аралык байланыш. Математика, геометрия, география, химия, тарых окуу китептериндеги терминдердин жана терминдик маанидеги сөздөрдүн лексиканын ички булактар аркылуу байланышынын кайсы жолу аркылуу жасалганын байкоо.

Орфография, стиль, стилистика жана кеп маданияты

Кыргыз адабий тилинин өнүгүшү (3 саат)

5-11-класстарда өтүлгөн материалдарды системалаштыруу жана жалпылаштыруу (20 саат)

Кыргыз тилинен маалымат: кыргыз тили кыргыз элинин мамлекеттик жана улуттук тили, улуттук маданияттын эң негизги формасы 2 с.

Кыргыз тилинин жазуу эрежелери боюнча машыгуу 3 с

Кыргыз тилинде функционалдык стилдердин пайда болушундагы тышкы факторлордун (максатын, пикир алуусунун формаларын ж.б.) тил каражаттарынын тандалыш, уюмдаштырылыш бөтөнчөлүктөрү 2 с.

Байланыштуу кеп боюнча: коомдук-саясий, моралдык-этикалык, патриоттук темаларда реферат, доклад түзүү, аларга тиешелүү тил каражаттарын тандоо 3 с.

Фонетика, орфография боюнча: кыргыз тилиндеги үндүү тыбыштар, алардын классификациясы; кыргыз орфографиясынын принциптери жана негизги эрежелери, ага негизделген орфографиялык нормаларды туура сактоо (талдоолор, көнүгүүлөр аркылуу машыгуу) 2 с.

Лексика, фразеология боюнча: кыргыз тилинин лексикасынын баюу жолдору; фразеологизмдер, алардын түрлөрүнүн айырмалары. Фразеологизмдердин кептин оозеки сүйлөшүү жана көркөм стилдерине мүнөздүүлүгү, анда көркөм каражат катары колдонулушу 2 с.

Текст түзүүдө, оозеки пикир алышууда фразеологизмдердин стилдик максаттарга ылайык орундуу колдоно билүү 2 с.

Морфология боюнча: сөз түркүмдөрү, алардын категорияларына жана аларга тиешелүү орфографиялык нормаларга карата талдоо, көнүгүү жумуштары 2 с.

Синтаксис боюнча: синтаксистин негизги бөлүмдөрү (сөз айкашы, жөнөкөй сүйлөм, анын түрлөрү; татаал сүйлөм, анын түрлөрү) жана сүйлөм мүчөлөрү боюнча талдоо жүргүзүү 2 с.

Практикалык тапшырмалардын мүнөзү кандай болот?

Практикалык багыттардагы суроо-тапшырмаларды мугалим өз алдынча түзүп алып, же айрым колдонмолорду пайдалануу менен ар бир сабакта колдонуусу керек. Мисалы:

1. Окшоштуктар (аналогия) ар кайсы түрдөгү байланыштардын негизинде, мисалы, түшүнүктөрдү салыштыруу боюнча түзүлөт:

Мисалы: пил : кумурска.

Сунушталган 4 жооптун ичинен туура жооп – **кит : чычкан**. Мында *пил:кумурска* үлгү жубуна *кит:чычкан* жубу туура келет. Анткени бул жупта жогорудагы мисалды жакшылып байкасак, эки жаныбардын көлөм жагынан түрдүү экендигин мүнөздөгөн логикалык байланыш бар.

2. Окшоштуктар **бүтүн менен бөлүктүн** катышынын негизинде да түзүлүшү мүмкүн. Мисалы: **ботаника : биология**. Мында да сунушталган 4 жооптун ичинен туура жооп - **хирургия : медицина** болот. Анткени бул вариантта, үлгү жуптагыдай эле, сөздөрдүн ортосунда бүтүн менен бөлүктүн катышы көрүнүп турганын байкоо керек. Андай болсо, *хирургия* – бул *медицинанын* бөлүгү (*ботаника* дагы - *биологиянын* бөлүгү).

3. Окшоштуктар түшүнүктөрдүн ортосундагы **байланышты талдоо** негизинде дагы түзүлүшү мүмкүн: **Мисалы: музыка : композитор**.

Туура жооп - **ыр : акын**, анткени сунуш кылынган сөздөрдүн ортосундагы байланышты талдап көргөндө *композитор* музыканы жараткандай эле, *акын* дагы ыр жазат, *ырды жаратат* деген жыйынтыкка келебиз.

4. Окшоштуктар түшүнүктөрдүн ортосундагы **бирдейлик же карама-каршылыктын** негизинде да түзүлүшү мүмкүн (т.а. синонимдер жана антонимдер түрүндө):

Мисалы: **конкурент : атаандаш**

Туура жооп - **кесиптеш : кызматташ**, анткени мында: *кесиптеш : кызматташ* жубу гана кызмат адамдарын билдирген сөздөрдүн синонимдик байланышын туюнтат.

5. Окшоштуктар (аналогиялар) сөздөр ортосундагы себеп-натыйжа байланышынын негизинде да түзүлүшү мүмкүн. Мисалы: **коркуу : качуу**. Мында да сунушталган 4 жооптун ичинен туура жооп: **жумуш : чарчоо**.

Мында үлгү жуптагы *коркуу* жана *качуу* сөздөрүнүн ортосунда кандай логикалык байланыш болушу мүмкүн экендигин ойлонуп көрүүгө туура келет. Бул үчүн ушул сөздөрдөн кыска сүйлөм түзүүгө туура келет, атап айтканда: *Коркуу качууга себеп болот. Ошондой эле, жумуш чарчоонун себеби болот.* Сүйлөмдү талдоо менен, жооптун тууралыгын түшүнсө болот.

5. Окшоштуктардын негизинде **кыймыл-аракеттердин, көрүнүштөрдүн же окуялардын ирети** болушу мүмкүн. Мисалы: **жыл : декабрь**. Туура жооп: **жай : август**. Ойлонуп көрсөк, календардык *жылдын* акыркы айы – *декабрь*, дал ошондой эле *жайдын* акыркы айы да – *август*.

Сүйлөмдөрдү толуктоо боюнча иштер

Мисалы:

1. _____, _____ алыс жерден _____ кезиккени таң калычтуу.

Берилген 4 жооптун ичинен туура жообу: **чөлдө / деңизден / деңиз үлүлдөрүнүн кабыктары**. Анткени андагы айтылган ой логикалык жактан туура. Чындыгында эле, *деңизден алыс жакта, чөлдө деңиз үлүлдөрүнүн кабыктары табылганы таң калычтуу*.

2. Эгер баланы кичинекейинен _____ кызыктырса, _____ анда жаш _____ сөзсүз түрдө терең ойлонгон жана талаптуу _____ болуп өсөт.

Мында туура жооп: **китепке / окуучу / окурман**. Анткени ошондо гана жаш китеп сүйүүчүнүн терең ойлонгон жана талаптуу окурман болуп өсүшү толук ыктымал.

Текстти окуп түшүнүү маселелери

«Айчыктуу ак калпак» деген аталыштагы текст берилди дейли. Албетте, анда кыргыз калпагынын көрктүүлүгү, ак карлуу Ала-Тообузга окшоштугу, аны ата-бабаларыбыз ыйык тутуп, атадан балага улуттук баалуу баш кийимибиз катары сактап келгендиги, аталар баш кийимин өз баласынан башка эч кимге бербей тургандыгы ж.б. тууралуу айтылат.

Суроо: Ак калпакты кыргыздар эмне үчүн ыйык көргөн?

- (А) Боз үйдүн түндүгүнө окшоштугу үчүн
- (Б) Ата мурасы болгондугу үчүн
- (В) Мыкты уздар тиккендиги үчүн
- (Г) Адамга жарашыктуулугу үчүн

Бул суроо жалпы текстте берилген маалыматтардын негизинде коюлган. Ошондуктан, адегенде эле, текстти көңүл коюп окуп чыгуу керек. Текстте

баш кийим (ак калпак) кыргыздын эң ыйык буюмунун бири «ал (ак калпак) элдин ыйык буюму» «ата мурас буюму» экендиги жана «ата мурасыбыз ак калпактын» маани-маңызын баалоонун зарылдыгы тууралуу баса айтылган ойлор бар. Ошондуктан, аны «өз уулунан башкага бербегендиги» анын ата мурасы катары ыйыктыгын аныктап турат. Ошондуктан, мындагы туура жооп: Ата мурасы болгондугу үчүн (Б варианты) *(мисалдар ББОУБ (ЦОМО) тарабынан даярдалган “Жалпы тестирилөөгө даярданабыз” колдонмосунан алынды).*

КЫРГЫЗ ТИЛИНЕН ОКУУЧУЛАРДЫН БИЛИМИНЕ, БИЛГИЧТИГИНЕ, МАШЫККАНДЫГЫНА БАА КОЮУНУН БОЛЖОЛДУУ ЧЕН-ӨЛЧӨМДӨРҮ

1. Окуучулардын оозеки жоопторун баалоонун жалпы чен-өлчөмдөрү

Окуучу менен мугалимдин ортосундагы байланыштын эң көп колдонулган формаларынын бири – мугалимдин суроо-тапшырмаларына окуучунун оозеки жооп бериши. Жооптун тууралыгы белгилүү өлчөмдө суроо-тапшырмалардын түшүнүктүү, так берилишине байланыштуу да болот жана убакыт үнөмдөлөт.

Оозеки жоопторду баалоодо төмөнкүлөрдү эске алуу керек: окуучунун аныктаманын маңызын, тексттин кебин түшүнүүсү, алардын негизги маанисин, мазмунун айтып бериши, айтылуучу ойго карата сөздөрдү тандап, билип, ыктуу колдонушу. Сүйлөм курулуштарынын тактыгы, анын айтылыш интонацияларынын тууралыгы, берген жоопторунда өз оюнун болушу, анын далилдүүлүгү; сүйлөө кебинин лексикалык байлыгы, ой жагынан ырааттуулугу.

Оозеки жооптордо беш «5» деген баа төмөнкү учурларда коюлууга тийиш: мугалимдин суроо-тапшырмаларына толук, канааттандырарлык жооп берсе; окуу китебин, мугалимдин түшүндүрүүсүн түздөн-түз ээрчибей, өз оюн кошумчалап, кебин адабий тилдин нормасында системалуу түрдө айтып берсе, айткан теориялык түшүнүктөрүн мисалдар менен айкаштырып далилдей алса;

«4» деген баа жогорудагы тапшырмаларды аткарууда анча-мынча так эместиктер кетирилсе, ал кетирилген так эместиктерди оңдоо, ойго толуктоо иретинде берилген кошумча суроолорго толук, ойдогудай болбой, бирок жалпысынан негизги түшүнүгү бар экени билинип турса коюлат.

Мугалимдин суроосуна окуучу анча-мынча жооп берип, толук эмес түшүнүгүн көрсөтүп, теориялык маселелерди мисал менен далилдей албаса, кебинде өз оюн системалуу баяндай албай, сүйлөө кебинде эки-үч ката кетирсе «3» деген баа коюлат.

«2» деген баа окуучу материалды билбей, аныктамаларды туура айтып бере албай, маанисин бузуп, келтирген мисалы да дал келбей айтылган учурда коюлат.

Ал эми мугалимдин суроосу таптакыр жоопсуз калып, аны чечмелөөгө түшүнүгү жок болуп, аракети көрүнбөсө «1» деген баа коюлат.

2. Окуучулардын жазуу иштерин баалоо

Мугалим окуучулардын жазуу иштерин баалоодо төмөнкүлөрдү эске алат: айтылган сөздөрдү туура кабылдап, теориясы менен айкалыштырып, орфографиялык эрежелерге ылайык туура жаза билүүсү окуучунун ар түрдүү дилбаян, баяндама жумуштарына өзүнүн түшүнүгү ой жүгүртүүсүн системалуу түрдө жаза билүү деңгээли; жазууда орфографиялык, пунктуациялык жана стилистикалык эрежелердин сакталышы; окулган текст боюнча план түзүп, реферат, доклад жаза билүүсү, иш кагаздарын өз эрежеси, талаптары боюнча жазуусу ж.б.

Жат жазууларга коюлуучу бирдиктүү талаптар жана баалардын чен-өлчөмдөрү

Жат жазуу – окуучулардын орфографиялык, пунктуациялык сабаттуулугун текшерүүнүн эң негизги формаларынын бири.

Ал үчүн өтүлгөн темаларга карата текст туура тандалып, окуучулар үчүн түшүнүктүү болушу керек. жат жазуунун текстинде учураган айрым түшүнүксүз, өтүлө элек эрежелерге ылайык жазылуучу сөздөрдү мугалим доскага жазып бериши керек. бирок мындай сөздөр жалпы тексттин көлөмүнүн бештен бир бөлүгүнөн ашпоого тийиш.

Ар бир жат жазууда белгилүү максат болот. Ал өтүлгөн материалдын кандайча өздөштүрүлүп жаткандыгынан кабар берип, теориялык билимди иш жүзүндө колдоно билүүгө үйрөтүүсү керек.

Текшерүү жат жазуусунун текстинин көлөмү:

5-класска 90-100, 6-класска 100-110, 7-класска 110-120, 8-класска 120-150, 9-класска 150-170, 10-класска 170-190, 11-класска 190-210 сөздөн турган тексттер алынат.

Жат жазуунун каталары төмөндөгүдөй учурларда эсептелинбейт:

- өтүлө элек эрежелерден кетирилген каталар;
- сөздүн жазылышын билип туруп, тамгаларды байкабай (механикалык түрдө) алмаштырып же айрым тыбыштар түшүп калган учурда (мисалы: «кызмат» дегендин ордуна «кызма» деп, «түшүм» дегендин ордуна «түшм» болуп жазылса)
- орфографиялык эрежелерди такталбай эки түрдүү жазылып келе жаткан сөздөр (мисалы: «дубана» - «думана», «насыят» - «насаат»)
- жазма тамгалардын басма түрүндө жазылып калган учурлары. Бир сөз же сөздүн бир мүчөсү түшүрүлүп жазылып, же алмаштырылып калып, ошол сүйлөм ой жагынан, стилдик байланышы жагынан бузулбаса (мисалы: айылдык кишилер – айыл кишилери, атчан кишилер – атчандар – атчан адамдар ж.б.)

Баа коюуда мугалим катанын одоно же одоно эместигине карата мамиле кылат. Одоно эмес ката окуучунун сабатын текшерүүдө чечүүчү мааниге ээ болбойт. Ошондуктан андай каталардын эки-үчөөнү бир ката катары эске алуу керек. Одоно эмес каталарга төмөнкүлөрдү кошууга болот:

- сөздөрдү ташымалдоодо сөз туура ташымалданып, ташымал белгисинин коюлбай, же белгинин эки жакка тең коюлушу;

- интонацияга байланыштуу тыныш белгинин алмаштырылып коюлушу (мисалы сүйлөмдүн баш жагында сырдык сөздөн кийин үтүрдүн ордуна илеп белгисинин коюлуп калышы ж.б.);

- окуучу жазылышын билип туруп, бир сөздү бирде туура, бирде ката жазса;

- бир эле сөздөн ар кайсы жерде бирдей ката кетирсе, бир эле ката деп эсептелинет;

Жазуу жумушунун тазалык деңгээлине; оңдоолордун көп, аздыгына карата мугалимге бир бааны төмөндөтүп коюуга мүмкүндүк берилет. Айрыкча, булганыч жазылган жана үчтөн ашык оңдоосу бар иштерге «5» деген бааны ыйгарууга болбойт.

Мугалим өзгөчө көңүл бура турган орфограмма жана пиктограммалар текстте төмөндөгүдөй сандардын айланасында болууга тийиш:

5-класста 10-12 ар түрдүү орфограмма, 2-3 пунктограмма, 6-класста 14-16 ар түрдүү орфограмма, 4-5 пунктограмма, 7-класста 16-18 ар түрдүү орфограмма, 6-7 пунктограмма, 8-класста 18-20 ар түрдүү орфограмма, 10-12 пунктограмма, 10-класста 20-24 ар түрдүү орфограмма, 12-14 пунктограмма, 11-класста 24-26 ар түрдүү орфограмма, 14-16 пунктограмма.

Жат жазуутекстинде атайын өтүлгөн эрежелерге ылайык 5-класста 4-5, 6-7-класста 5-7, 7-9-класста 8-10, 10-11-класста 10-12 жазылышы татаал сөздөр сөзсүз түрдө аралашууга тийиш. Ошондой эле текшерүү жат жазуусунда 5-класста 2-3, 6-7-класстарда 3-4, 8-9-класстарда 4-5, 10-11-класстарда бештен ашык татаал сүйлөмдөр болушу керек.

Жат жазууларда орфографиялык, пунктуациялык каталар, жазуунун техникалык эрежелери, иштин тазалыгы эске алынып бир гана баа коюлат. Эгерде, айрым учурларда, жат жазууга кошумча комплекстик иштер тапшырма катары кошо берилсе, экөөнө эки башка баа коюу талап кылынат.

Жат жазууга баа коюуда мугалим төмөнкүдөй нормаларды жетекчиликке алат:

«5» деген баа катасыз жазылган, бир орфографиялык же бир пунктуациялык катадан ашпаган, үчтөн ашык оңдоолор болбогон иштерге коюлат.

«4» деген баа каталардын жалпы саны төрттөн ашпаган (эки орфографиялык, эки пунктуациялык же төрт орфографиялык, төрт пунктуациялык) жат жазууларга коюлат.

«3» деген баа төрт орфографиялык, төрт пунктуациялык же үч орфографиялык, беш пунктуациялык катасы жок туруп жети ката жиберилген иштерге коюлат.

«2» деген баа «3» коюлуучу иштин чегинен ашкан, жети орфографиялык, жети пунктуациялык; же алты орфографиялык, сегиз пунктуациялык же сегиз орфографиялык, алты пунктуациялык ката кетирген иштерге коюлат.

Сөздүк жат жазууларында: 5-класс үчүн 10-20, 6-класс үчүн 15-25, 7-класс үчүн 25-30, 8-класс үчүн 20-35, 9-класс үчүн 20-40, 10-класс үчүн 30-50, 11-класс үчүн 40-60 сөздөн турган текст алуу жагы белгиленет.

Сөздүк жат жазууларда: «5» деген баа катасы жок, «4» деген баа бир эки катасы бар, «3» деген баа үч-төрт ката кетирген, «2» деген баа төрт-беш катасы бар, «1» деген баа жетиден ашык ката кетирилген иштерге коюлат.

Кыргыз тилинен окуучулардын баяндамасын жана дил баянын баалоо

Баяндаманы баалоонун чен-өлчөмдөрү

Жазуу түрүндөгү кеңири баяндамага сөздүн белгилүү өлчөмдөгү саны сакталган байланыштуу тексттен үзүндү алынат. Текст 5-класс үчүн 100-150, 6-класс үчүн 150-200, 7-класс үчүн 200-250, 8-класс үчүн 250-350, 9-класс үчүн 350-450, 10-класс үчүн 450-550, 11-класс үчүн 550-600 сөздүн айланасында берилет.

Баяндаманы баалоодо мугалим төмөнкүлөрдү эске алууга тийиш: баяндаманын аткарылыш максатына, анын түрлөрүнө (кыска, кеңири, тандалмалуу, кошумча, тапшырма берилүү менен жазылуучу ж.б.) карата окуучунун ишти аткаруусу; окуучуну тексттин мазмунун түшүнүп кабылдоосу; ошого байланыштуу тексттеги окуянын баяндалыш системасы; окуучунун план түзө билиши, ага жооп бериши; окуучунун индивидуалдуу кеби менен тексттин кебинин ортосундагы байланышы жана андагы чыгармачылыгынын көрүнүшү: иштин грамматикалык жана стилистикалык жактан аткарылыш деңгээли, ой-туюмунун жыйынтыктуулугу.

Кыргыз тилинен алынган дилбаянда, баяндамадагыдай эле эки баа коюлат. Биринчи баа мазмунуна, тилдик материалдын пайдаланышына, кебинин ар түрдүүлүгүнө, стилдик каражаттарды тандоосуна. Экинчи баа орфографиялык, пунктуациялык эрежелерге жана грамматикалык сабаттуулугуна карап, бул дагы кыргыз тилине коюлуп, негизинен, жат жазуунун нормалары эсепке алынат. Дилбаяндын жана баяндаманын жардамы менен төмөнкү ыкмалар текшерилет:

- 1) теманы ача билүүсү;
- 2) тексттин милдетине, темасына, стилге ылайык тилдик каражаттарды колдоно билүү;

3) туура жазуунун эрежелерин жана тилдик нормаларды сактоо.

Баяндамада эки баа коюлат. Баяндама тил сабагында болсо, эки баасы тең кыргыз тилге коюлат. Ал эми адабият сабагында жаздырылса, биринчи баа адабиятка тиешелүү болуп, экинчи баада орфографиялык жана пунктуациялык сабаттуулук эске алынып, кыргыз тилине таандык болот. Биринчи бааны коюуда төмөнкүдөй бирдиктүү талап жетекчиликке алынат:

Биринчи баа иштин мазмунунда темага жооп берүүсүнө, сөз байлыгына, сөз каражаттарын ыгы менен колдонуусуна, башкы ойду ача билүүсүнө, талапка карата текстти кеңири же кыскача баяндай алуусуна, чыгармачылык мүнөздөгү кошумча тапшырмаларды аткарыш деңгээлине коюлат. Баяндама экинчи бааны окуучунун орфографиялык жана пунктуациялык сабатын эске алуу менен, жат жазуунун нормалары боюнча балоо зарыл.

Жогорку класстарда жазуу түрүндөгү баяндамага байланыштуу тексттен үзүндү алынып, дилбаяндын элементтери камтылган баяндама жаздырылат. Окуучулар берилген текстти кеңири же кыскача баяндоо менен чыгармачылык тапшырманы аткаруусу зарыл. Баяндаманы жаздыруунун алдында *киришүү а, гемеси* өткөрүлөт. Анын максаты – текстти кабыл алууга даярдоо менен баяндама жазууга карата окуучулардын кызыгуусун пайда кылуу. Бул а, гемелешүүдө мугалим тексттин автору, окуя болуп өткөн тарыхый кырдаал тууралуу кыскача түшүнүк айтат. Айрым учурда тексттин темасы, идеясы, проблемалары, түшүнүксүз сөздөр, терминдер чечмеленет. Баяндаманы жазууда *текст эки жолу окулат*. Биринчи жолку окууда окуучулар тексттин мазмунун, негизги оюн түшүнүү менен теманы аныктап, микротемалардын ырааттуулугун эстеп калуулары керек. Окуучулар жумушчу дептерине айрымдарын жазуу менен *план түзүүгө* үлгүрүшү мүмкүн. *Он беш минут өткөндөн* кийин текст *экинчи ирет окулат* да андан со, баяндама жазыла баштайт. Текстти экинчи жолу уккандан кийин окуучулар өздөрүнүн пландарын иреттеп, айрым даталарды, фамилияларды такташат. Панда автордун стилин чагылдырган түйүндүү сөздөр, сөз айкаштары берилет. Баяндама жазууда сөзсүз түрдө эле окуучулардын өз сөздөрү менен гана жазууну талап кылуу да зарыл эмес. Окуучунун тексттегидей эле баяндаганы о, Татаал тексттерди угууда окуучулар үчүн кыйын деп эсептелинген айрым эпизоддорду белгилөө менен кыскача конспектилөөгө мүмкүндүк түзүлөт. Татаал деп эсептелинген аттарды, каармандардын фамилияларын, тарыхый окуялардын аталыштарын, географиялык аттарды мугалим доскага жазып коюусу зарыл. Баяндама жазууда ар кыл типтеги сөздүктөр менен пайдаланууга уруксат берилет. Текстти баяндоо менен бирге эле *дилбаяндын элементтери катышкан чыгармачылык иштер да аткарылат*. Сунуш кылынган 5 варианттагы тексттин ар биринин аяк жагында

чыгармачылык багыттагы суроо-тапшырмалар орун алган . Алардын ичинен тандалып алынган тексттин суроо-тапшырмасын мугалим доскага жазып коет. Чыгармачылык тапшырмаларды аткарууда окуучу текстке карата өзүнүн жекече ой жүгүртүүсүн 120-180 сөз көлөмүндө кошумчалоосу талап кылынат.

Баяндаманы баалоодо мугалим төмөнкүлөрдү эске алууга тийиш:

- баяндаманын аткарылыш максатына, анын түрлөрүнө карата окуучунун ишти аткаруусу;

- окуучунун тексттин мазмунун түшүнүп кабылдоосу;

- тексттеги окуянын ырааттуу баяндалыш системасы;

- окуучунун план түзө билиши, ага жооп берүүсү;

- окуучунун жекече кеби менен тексттин кебинин ортосундагы байланышы жана андагы чыгармачылыгынын көрүнүшү:

- иштин грамматикалык жана стилистикалык жактан аткарылыш деңгээли, ойтуюмунун жыйынтыктуулугу.

Баяндаманы баалоодо окуучулардын адабият сабагынан алган адабий-теориялык билим де,гээлдери, түшүнүктөрү, тексттин мазмунун өздөштүрө билүүсү, иштин мазмунунун темага жооп берүүсү, сөз байлыгын, сөз каражаттарын ыгы менен колдонуусу, башкы ойду ача билүүсү, талапка карата текстти кеңири же кыскача баяндай алуусу, чыгармачылык мүнөздөгү кошумча тапшырмаларды аткарыш деңгээли, орфографиялык, пунктуациялык жана грамматикалык сабаттуулуктары бааланат.

Баяндаманы баалоонун чен-өлчөмдөрү

Баасы	Мазмуну, сөз байлыгы жана тил каражаттары	Сабаттуулугу
«5»	<ul style="list-style-type: none"> - тексттин мазмуну толук ачылып, окуучунун чыгармачылыгы абдан жакшы билинсе; - баяндаманын мазмуну темага толук дал келсе; - фактылык каталары жок болсо; - берилген тексттин 75% сакталса; - иштин мазмуну ырааттуу, логикалуу баяндалса; - иш өзүнүн лексикалык сөз байлыгынын молдугу,сөздөрдү так, туура колдонсо; синтаксистик конструкциялардын ар түрдүүлүгү менен айырмаланса; - текст көркөмдүүлүгү жана стилдик бирдиктүүлүгү жагынан айырмаланса; - мазмунунан бир гана так эместик кездешсе. 	<ul style="list-style-type: none"> - катасыз жазылса; - бир орфографиялык же бир пунктуациялык катадан ашпаса; - үчтөн ашык оңдоолор болбогон иштер.

«4»	<ul style="list-style-type: none"> - иштин мазмуну негизинен темага дал келсе; - анча мааниге ээ эмес темадан четтөө болсо; - иштин мазмуну негизинен жеткиликтүү бирок айрым бир фактылык так эместиктер кездешсе; - берилген тексттин 70% камтылса; - ой жүгүртүүсүн айрым бир учурда ырааттуу эмес баяндаса; - кептин лексикалык жана грамматикалык жактан курулушу жетишээрлик де,гээлде ар түрдүү болсо; -иштин стили бирдиктүүлүгү жана көркөмдүүлүгү жагынан айырмаланса; - мазмунунан 2 жана кептик жагынан 3-4 так эместиктер кездешсе. 	<ul style="list-style-type: none"> - каталардын жалпы саны төрттөн ашпаса; - эки орфографиялык, эки пунктуациялык же үч грамматикалык ката кетсе; - бир орфографиялык, үч пунктуациялык же үч грамматикалык ката кетсе; - төрт пунктуациялык, үч грамматикалык ката кетсе. - үч грамматикалык,эки орфографиялык ката кездешсе.
«3»	<ul style="list-style-type: none"> - темадан өтө көп четтөөлөр болсо; - иштин мазмуну негизинен жеткиликтүү бирок анда 3-4 фактылык каталар кездешсе; - иштин көлөмү берилген тексттин 70%инен азын түзсө; - ойду ырааттуу баяндоодон кемчиликтер кетсе; - лексикалык сөз байлыгы жарды, колдонгон синтаксистик конструкциялары бир түрдүү болсо; - сөздөрдү туура эмес колдонсо; - иштин стили бирдиктүү эмес, кептин көркөмдүүлүгү жетишсиз болсо; - иштин мазмунунан 4 так эместик жана 5 кептик кемчиликтер кетсе. 	<ul style="list-style-type: none"> - беш-жети пунктуациялык же бир орфографиялык, төрт-жети пунктуациялык, төрт грамматикалык ката кетсе; - эки орфографиялык, үч-алты пунктуациялык, төрт грамматикалык ката кетсе; - үч орфографиялык, беш пунктуациялык, төрт грамматикалык ката кетсе; - төрт орфографиялык, төрт пунктуациялык, төрт грамматикалык ката кетирилген иштер.
«2»	<ul style="list-style-type: none"> - иш берилген темага дал келбесе; - көптөгөн фактылык так эместиктер кездешип, баяндаманын көлөмү берилген тексттин 50% тинен кем болсо; -иштин бардык бөлүктөрүндө ойдун ырааттуулугу сакталбай, алардын ортосундагы байланыш бузулса; -баяндаманын тексти планга ылайык келбесе; - лексикасы өтө жарды, автордук образдуулуктар, кеп түрмөктөрү жокко эсе; - сөздөр туура эмес колдонулса; - иштин бөлүктөрүнүн ортосундагы байланыш жокко эсе; - иш бир типтүү, кыска сүйлөмдөр менен жазылса; - тексттин стилдик биримдиги бузулса; - ортосунда мазмуну ачылбай калган, сүйлөм курулуштары жана сүйлөм аралык байланышы абдан начар жазылган иштерге; - иштин мазмунунан 6 так эместик жана 7 кептик кемчиликтер кетирилсе. 	<ul style="list-style-type: none"> -жетиден ашык одоно орфографиялык ката кетирилсе; - сегизден ашык пунктуациялык ката кетирилсе; - бештен ашык грамматикалык каталар кетирилсе - «3» коюлуучу иштин чегинен ашкан иштер.
«1»	<p>Мазмуну такыр туура эмес берилген же берилбей калган, кеби түшүнүксүз, ою иретсиз жазылган иштерге коюлат.</p>	<p>Каталардын саны «2» деген баанын нормасынан ашып, жетиден ашык</p>

	орфографиялык, пунктуациялык жана грамматикалык каталар кетирилсе.
--	---

Дил баянды баалоонун чен-өлчөмдөрү

Кыргыз тилинен алынган дил баянда, баяндамадагыдай эле эки баа коюлат. Биринчи баа мазмунуна, тилдик материалдын пайдаланышына, кебинин ар түрдүүлүгүнө, стилдик каражаттарды тандоосуна. Экинчи баа орфографиялык, пунктуациялык эрежелерге жана грамматикалык сабаттуулугуна карап, бул дагы кыргыз тилине коюлуп, негизинен, жат жазуунун нормалары эсепке алынат. Дил баяндын жана баяндаманын жардамы менен төмөнкү ыкмалар текшерилет:

- 1) теманы ача билүүсү;
- 2) тексттин милдетине, темасына, стилге ылайык тилдик каражаттарды колдоно билүү;
- 3) туура жазуунун эрежелерин жана тилдик нормаларды сактоо.

Дил баянды баалоонун чен-өлчөмдөрү

Баа	Мазмуну жана кептин берилиши	Сабаттуулугу
«5»	<ol style="list-style-type: none"> 1. Иштин мазмуну темага толук ылайык келет 2. Фактылык каталар жок 3. Мазмун ырааттуу баяндалган 4. Иш сөздүгүнүн байлыгы, ар түрдүү синтаксистик конструкцияларды колдонгондугу, сөздөрдү так колдонгондугу менен айырмаланат 5. Текст көркөмдүү жана стилдик жактан бирдиктүү 6. Жалпысынан иштин мазмунунда 1 так эместик жана 1-2кептик так эместиктер бар 	1 орфографиялык же 1 пунктуациялык же 1 грамматикалык ката кетсе
«4»	<ol style="list-style-type: none"> 1. Иштин мазмуну негизинен темага жооп берет (темадан четтөөлөр анча мааниге ээ эмес) 2. Мазмуну негизинен жеткиликтүү бирок бир фактылык так эместик бар 3. Ой жүгүртүүсүн ырааттуу баяндоодо анча маанилүү эмес кемчилик бар 4. Кептин лексикалык жана грамматикалык курулушу жетишээрлик ар кыл 5. Иштин стили бирдиктүүлүгү жана жетишээрлик көркөмдүүлүгү менен айырмаланса 6. Жалпысынан иштин мазмунунда 2 так эместик жана 3-4 кептик так эместиктер бар 	2 орфографиялык жана 2 пунктуациялык же 1 орфографиялык жана 3 пунктуациялык же 4 пунктуациялык ошондой эле 2 грамматикалык ката кетсе
«3»	<ol style="list-style-type: none"> 1. Иште өтө олуттуу темадан четтөө бар 2. Иш жеткиликтүү бирок айрым фактылык так эместиктер бар 3. Баяндоонун ырааттуулугунун бузулуусуна жол берилген 4. Сөздүгү жарды жана пайдаланган синтаксистик конструкциялары бир түрдүү, сөздөрдү тура эмес колдонгон учурлар кездешет 5. Кебинин көркөмдүүлүгү жеткиликсиз, иштин стили бирдиктүүлүгү жагынан айырмалана албаса 6. Жалпысынан иштин мазмунунда 4 так эместик, 5 	4 орфографиялык жана 4 пунктуациялык же 3 орфографиялык, 5 пунктуациялык ката же 7 пунктуациялык ошондой эле, 4 грамматикалык ката болсо

	кептик так эместик бар	
«2»	<ol style="list-style-type: none"> 1. Иш темага ылайык келбейт 2. Көптөгөн фактылык так эместиктерге жол берилген 3. Иштин бардык бөлүктөрүндө ойду ырааттуу берүү бузулган, алардын арасындагы байланыш жокко эссе. 4. Сөздүгү өтө жарды, иш өтө начар байланышкан кыска бир типтүү сүйлөмдөр менен жазылып, сөздү тура эмес колдонуу жыш кездешет 5. Тексттин стилдик бирдиктүүлүгү бузулган. 6. Мазмунунда так эместиктер жана кептик так эместиктер «3» деген баадагыдан да көп. 	«3» деген баадагыдан дагы көп орфографиялык, пунктуациялык жана грамматикалык каталар кездешет

Баалоонун бул нормалары 4-5 беттен турган орто көлөмдөгү дил баян үчүн. Дил баянды баалоодо өз алдынчалуулук, ой жүгүртүүсүнүн өзгөчөлөнгөндүгү, анын композициялык жана кептик жасалгасынын деңгээли эске алынат. Өзгөчө ой жүгүртүүсүнүн болуусу, аны мыкты ишке ашыруусунда бааны 1 баллга көтөрүүгө мүмкүндүк берет. Мыкты баа 3төн ашык оңдоо болгондо коюлбайт. Текстте 5тен ашык оңдоо (туура эмес жазылганды туурага оңдоодо) баа 1 баллга төмөндөтүлөт.

Каталардын типтери

Дил баянды (же башка жазуу ишин) катасыз жазуу үчүн кандай каталар жана алардын шарттуу белгилери бар экендигин билиш керек. 1. Мазмундагы каталар:

- () - ашыкча бөлүк (ашыкча сөз же сүйлөм);
- V - калтырып кетүү (ойду, сөздү, сүйлөмдү);
- Z - абзац бөлүнгөн эмес;
- Z (чийилип салынган) – абзац туура эмес бөлүнгөн;
- Ф - фактылык ката же так эместик;
- Л - логикалык ката;
- К - кептик ката

Фактылык катага материалды баяндоодо маалыматтык (маанилик) так эместиктер: мисалы, фактыларды бурмалоо, пайдаланган адабияттардан, турмуштук чындыктан алыстоо, жоболору жана түшүндүрмөлөрүнүн чындык менен айкалышпагандыгы кирет.

Логикалык каталарга булар кирет:

1. Бири-бирине тең эмес түшүнүктөрдүн бирге келүүсү;
2. Өзүнүн ой жүгүртүүсүн ынанымдуу далилдей албоосу;
3. Бүтүндүк менен жарты түшүнүктөрүнүн чектеринин бузулуусу;
4. Ар кыл түшүнүктөрдү бириктире албагандык;
5. Ойду ачып берүүдөгү логикасынын бузулуусу;
6. Сүйлөмдөрдүн арасындагы байланыштын жоктугу;
7. Себеп-натыйжа карым-катнашынын бузулуусу;
8. Логикалык жактан айкалышпаган түшүнүктөрдүн бир катарга коюлуусу.

Тестти баало

*Тесттик тапшырманы аткарууну баалоодо төмөнкүдөй
өлчөгүч (шкала) колдонулат*

Баллдар	Тапшырманы аткаруу деңгээли
1	“2” баллдан да аз
2	Сунушталган тапшырманын 20% аткарылган
3	Сунушталган тапшырманын 30% аткарылган
4	Сунушталган тапшырманын 40% аткарылган
5	Сунушталган тапшырманын 50% аткарылган
6	Сунушталган тапшырманын 60% аткарылган
7	Сунушталган тапшырманын 70% аткарылган
8	Сунушталган тапшырманын 80% аткарылган
9	Сунушталган тапшырманын 90% аткарылган
10	Сунушталган тапшырманын баары аткарылган

Эскертүү: Эгер окуучу тестти аткарбаса, анда “0” балл коюлат.

Жыйынтык бааны чыгаруу

Ар бир чейректин жана окуу жылынын акырында жыйынтык баа коюлат. Ал баарыга бирдей жана кыргыз тили боюнча окуучунун даярдыгынын бардык жактарын жалпылаштырылган түрдө: теориялык материалды өздөштүргөндүгүн, ыкмаларга, кептик өнүгүүлөргө ээ болгондугун, орфографиялык жана пунктуациялык сабаттуулугунун деңгээлин чагылдырып турат. Жыйынтык баа механикалык түрдө чыгарылбастан, окуучунун чыныгы билимдеринин фактылык көрсөткүчтөрүнүн негизинде коюлушу керек. Ал буга чейинки окуучунун күнүмдү жетишкендиктерин эске алуу менен жыйынтыкталат. Жыйынтык бааны коюуда окуучунун кептик, орфографиялык, пунктуациялык ыкмаларга ээ болуу деңгээлине басым жасалат. Эгер окуучу жазуу иштеринен буга чейин начар болсо, сабаттуулугу боюнча жыйынтык баа да начар болушу мүмкүн. Жогорку класстарда дилбаян жазууда мазмунун баасы адабият сабагына ал эми сабаттуулугунун баасы кыргыз тили сабагынын журналына коюлат. Дилбаян, жат жазуу, баяндамаларынын баасы журналдан кайсы күнү жаздырылса, ошол күнгө так коюлуусу талап кылынат.

ИЛИМИЙ-УСУЛДУК АДАБИЯТТАР

Абдуллаев Э., Исаев Д. Кыргыз орфографиясынын эрежелери. Ф.: Мектеп, 1986.

Абдуллаев Э., Давлетов С., Иманов А., Турсунов А. Кыргыз тили. Ф.: Илим, 1986.

Ахматов Т., Өмүралиева С. Кыргыз тили (фонетика, лексика). Ф.: Мектеп, 1990.

Ахматов Т., Давлетов С., Сартбаев К., Иманалиев С. Тил илимине киришүү. Фрунзе: Мектеп, 1980.

Баранов М.Т. Методика лексики и фразеологии на уроках русского языка. М.: Просвещение, 1988.

Бекбоев К., Тимофеев А. Сабактын оптималдуу вариантын даярдап өткөрүүнүн методикасы. Фрунзе: Мектеп, 1988.

Головин В.Н. Основы культуры речи. М.: Высшая школа, 1988.

Давлетов С., Кудайбергенов С. Азыркы кыргыз тили. Морфология. Фрунзе: Мектеп, 1990.

Давлетов С. 1) Расмий иштиктүү стиль жана аны мектептерде окутуу. Фрунзе: Мектеп, 1990. 2) Сөз маданияты жана ага коюлуучу талаптар. Кыргыз маданияты, 1986, 3-апрель, 10-апрель.

Дыйканов К. 1) Кыргыз тилинин тарыхынан. Фрунзе: Мектеп, 1980.

Жапаров Ш. Кыргыз диалектологиясы. Фрунзе: Мектеп, 1982.

Жаманкулова К., Мусаева В. 5-6-класстарда кыргыз тилин окутуунун айрым маселелери. Фрунзе: Мектеп, 1990.

Иманалиев С., Үсөналиев С. Кыргыз тилинин справочниги. Фрунзе: Мектеп, 1990.

Иманалиев С. Кыргыз тилиндеги сырдык сөздөр. Фрунзе: Мектеп, 1988.

Иманов А., Сапарбаев А. Кыргыз тили (синтаксис). Фрунзе: Мектеп, 1988.

Карасаев Х. 1) Орфографиялык сөздүк, Фрунзе: КСЭнин башкы редакциясы, 1983.
2) Орфографиялык сөздүк (окуучулар үчүн) Фрунзе: Мектеп, 1987. 3) Өздөштүрүлгөн сөздөр. Фрунзе: КСЭнин башкы редакциясы, 1986.

Курманалиев В. Кыргыз тилиндеги ат атоочтор. Фрунзе: Илим, 1980.

Кыргыз адабий тилинин грамматикасы. Фрунзе: Илим, 1980.

Кыргыз адабий тилинин стилдик өзгөчөлүктөрү. Фрунзе: Илим, 1983.

Кыргыз тилинин антонимдер сөздүгү. Фрунзе: Илим, 1985.

Кыргыз тилинин фразеологиялык сөздүгү. Фрунзе: Илим, 1980.

Кыргыз тилинин омонимдер сөздүгү. Фрунзе: Илим, 1986.

Кожина М.Л. Стилистика русского языка. М: Просвещение, 1983.

Ладыженская Т.А. 1) Система работы и развития связной устной речи учащихся. М: Педагогика, 1975. 2) Методика развития речи на уроках русского языка. М: Просвещение, 1987.

Мукамбаев Ж. Кыргыз тилинин диалектологиялык сөздүгү. Фрунзе: Мектеп, 1978.

Кыргыз тилиндеги татаал сүйлөмдөр. Фрунзе: Илим, 1981.

Мусаева В. Мектепте лексиканы окутуу (1993); Жат жазуулар жыйнагы. 5-11-кл. (2013); Баяндамалар жыйнагы (5-8-кл.) (2013); Баяндамалар жыйнагы (9-11-кл.) (2013); Байланыштуу кепти грамматикалык негизде окутуу (1998); Байланыштуу кепти, кептин стилдерин окутуу. (5-11-кл) (2009); Чечендик кепти (риториканы) окутуу (2011); Кыргыз элинин чечендик кепин окутуу. Монография (2013); Чечендик кепке үйрөтүү. Монография (2013); Сүйлөшүү маданияты аркылуу чечендик кепке үйрөтүү (2013); Окуп –үйрөнүүдөн күтүлүүчү натыйжалар: максаттар жана көрсөткүчтөр. Кыргыз тили. 5-9-кл. (2014); Кыргыз тили (Кыргыз тили таблицасы, чийме, схемаларда) 1-11-кл (2014); Кыргыз тилин компетенттүүлүктүн негизинде окутуу (2014); Кыргыз тилин жана адабиятын компетенттүүлүктүн негизинде окутуу. Сабактардын иштелмелери (2014).

Орусбаева Б. Кыргыз терминологиясы. Фрунзе: Мектеп, 1983.

Орусбаева Б., Закиров В. грамматикалык терминдердин орусча-кыргызча сөздүгү. Фрунзе: Мектеп, 1981.

Мукамбаев Ж., Осмонкулов А. Кыргыз тилинин сөздүгү. Фрунзе: Мектеп, 1978.

Кыргыз тилинин тыбыштык системасын окутуу. Фрунзе: Мектеп, 1986. Эне тилин окутуу тарыхынан. Фрунзе: Мектеп, 1983.

Осмонова Ж. Основы методики русского языка 4-8-классах. М: Просвещение, 1984. Обучение пунктуации в среднем школе. М: Педагогика, 1982. Оценка знания, умения навыков учащихся по русскому языку. М: Просвещение, 1986.

- Өмүралиев Б.* Кыргыз тилинин синтаксисин окутуу. Бишкек, Мектеп, 1992.
- Пустовалов П.С., Сенкевич М.П. Пособие по развитию речи. М: Просвещение, 1991.
- Пленкин Н.А.* Стилистика русского языка в старших классах. М: Просвещение, 1991.
- Рысбаев С.* Дилбаяндар жыйнагы, Шам, 2004, 2005.
- Сартбаев К.К.* 1) Кыргыз тилиндеги татаал сүлөмдөрдүн синтаксиси. Фрунзе: Мектеп, 1975. 2) Тил илими. Фрунзе: Мектеп, 1975. 3) Кыргыз тилинин окутуунун методикасы. Фрунзе: Мектеп, 1978.
- Сартбаев К.К.* 1) Кыргыз тилиндеги татаал сүйлөмдүн синтаксиси. Фрунзе: Мектеп, 1975. 2) Тил илими. Фрунзе: Мектеп, 1975. 3) Кыргыз тилин окутуунун методикасы. Фрунзе: Мектеп, 1978. 4) Тил илиминин маселелери. Фрунзе: Мектеп, 1987. 5) Кыргыз тилинин изилдениши. Фрунзе: Мектеп, 1987.
- Сартбаев К.К.* Стилистиканын милдети жана изилдөө объектиси. Эл агартуу, 1983, №4.
- Сартбаев К.К., Үсөналив С.* Кыргыз тилинин синонимдер сөздүгү. Фрунзе: Мектеп, 1973.
- Сейдакматова К.* 1) Кыргыз тилинин кыргызча этимологиялык сөздүгү. Фрунзе: Илим, 1988. 2) Татаал сөздөрдүн орфографиялык сөздүгү (окуучулар үчүн). Фрунзе: Мектеп, 1985.
- Текучев А.В.* 1) Методика русского языка в средней школе. М: Просвещение, 1980. 2) Об орфографическом и пунктуальном минимуме для средней школы. М: Просвещение, 1983. 3) очерки по методике обучение русскому языку. М: Просвещение, 1980.
- Тойчубекова А.* Азыркы кыргыз тилиндеги чакчылдар. Фрунзе: Кыргыз ИАсынын басмасы, 1960. Кыргыз тилинин тыныш белгилери. Фрунзе: Мектеп, 1978. Кыргыз тилинин сөз айкаштары. Фрунзе: Мектеп, 1978.
- Усубалиев Б.* Антонимдер жана аларды окутуу. Фрунзе: Мектеп, 1987.
- Уметалиева Б.* Имя прилагательное в современном киргизском языке. Фрунзе: Мектеп, 1977.
- Үсөналиев С.* Кыргыз тилинин справочниги, Кыргыз тили 6-7-класстар, Кыргыз тилинин методикасы. 2006
- Шанский Н.М. В мире слов. М: Просвещение, 1985.
- Эгембердиев Р. Фразеологияны 11-класста окутуу. Бишкек: Мектеп, 1975.

